

BRANKO PETRANOVIĆ

Osnivački kongres Narodnog fronta Jugoslavije *

I

Sušтина Narodnog fronta od pojave ove ideje 1935. svodila se na politiku savezništva KPJ sa osnovnim snagama jugoslovenskog društva. Narodni front je vid demokratske koncentracije svih snaga koje su nastojale da se suprotstave fašizmu, nađu izlaz iz *krize* građanskog društva, ublaže akutne nacionalne, političke, socijalne i ekonomske nevolje koje je građanska politika umnožavala i sa približavanjem ratne kataklizme sve više produbljivala. Samim tim reč je bila o strategiji imanentnoj revolucionarnom pokretu koji se spremao i znao da su na pomolu velike i odlučne bitke, čime se ne zanemaruju i njegove instrumentalne ili taktičke preokupacije vezane za samostalne procene ili za sugestije koje su dolazile iz daleka da se stvaraju koalicione strukture s građanskim vrhom ili socijaldemokratijom praktično malog značaja u zemlji nerazvijenoj i sa seljaštvom kao izrazitom većinom stanovništva. Orijentisani na osvajanje prostora u političkoj strukturi građanskog društva i probijanje sektaške zatvorenosti iz vremena ogolele borbe »klase protiv klase«, »rada protiv kapitala« jugoslovenski komunisti su posvetili svoje napore i pobrali značajne rezultate stvaranjem «levog fronta«, politizacijom masa i faktičkom promenom odnosa snaga u tradicionalnom građanskom frontu, bez vidljivijih organizacionih formacija i koalicionih saveza sa reprezentantima buržoaske politike.

Samim tim, čini nam se da je svako istrajavanje na isključivom traženju organizacionih oblika ovoga savezništva, kao što čine neki istoričari, jednako pretpostavljanju gole forme sadržajnim tokovima revolucionarno-demokratske plime i raslojavanja gotovo svih struktura građanskog društva pod uticajem nemoći buržoazije da prevaziđe nagomilane i zaoštrene protivurečnosti nacionalnog karaktera, političko bespravlje i socijalno-ekonomsku krizu koje su — početak drugoga svetskog rata i reorganizacija

* Prvi ili Osnivački kongres NFJ održan je u Beogradu 5-7. avgusta 1945. u prisustvu 1186 delegata, i to: iz Srbije 440, Hrvatske 261, Bosne i Hercegovine 200, Slovenije 150, Makedonije 100 i iz Crne Gore 35 delegata. Kongres je usvojio Program, Statut i izabrao rukovodstvo na čelu s maršalom J. B. Titom, predsednikom Privremene vlade DFJ.

Umesto prikaza toka ovog politički značajnog i manifestacionog skupa, opredelili smo se za skiciranje nekoliko osnovnih problema vezanih za poreklo NFJ, karakter organizacije, trenutak održavanja, odnos prema republici, odnosno obliku vladavine, pitanje perspektive ove organizacije i njeno federativno ustrojstvo.

centralističke Jugoslavije 1939 — još više potencirali. Činjenica je da su ovi organizacioni oblici i postojali, istina budući elastični, nedovršeni ili provizorni, osnivani pa gašeni, na drugoj strani od komunističkih podsticani stvaranjem sportskih, kulturnih, nacionalnih i ekonomskih organizacija fragmentarnog ili lokalnog značaja, atipični po uobičajenom političkom merilu ali sa vrlo jasnim političkim funkcijama, menjajući neosetno klimu života unošenjem novih pogleda. Vansporno je da su i lokalne organizacije opozicionih građanskih stranaka služile za razaranje njihovog — od ranije dekomponovanog tkiva i za rasprostiranje revolucionarnodemokratske ideologije. Ali ostalo je takođe utvrđeno da nijedna građanska stranka ili njeno vodstvo nije htela da se identifikuje do kraja sa narodnofrontovskom politikom komunističkih, smatrajući njene nosioce subverzivnom snagom i sprovodnicima tuđeg uticaja. Čak je i »zemljoradnička opozicija« Dragoljuba Jovanovića, od marta 1940. konstituisana kao Narodna seljačka stranka, izbegavala savez s KPJ u okvirima Narodnog fronta, zaslužujući prekore i invektive *Proleter*a da njeno vodstvo teži okupljanju srpskog seljaštva samo radi sužavanja i paralisiranja naraslog komunističkog uticaja na selu. Kolaboracija komunističkih, demokratskih, samostalnih demokratskih, levih zemljoradnika na opštinskim izborima u Vojvodini, a na platformi Narodnog fronta slobode, ostala je samo zabeležena pojedinačna epizoda. Iz ovoga ne bismo izvlačili zaključak o apsolutnoj neplodnosti ove saradnje jer su sporadično u Jugoslaviji uspostavljeni savezi (u Sloveniji, Crnoj Gori, itd.) hrišćanskih socijalista, Sokola, »levih zemljoradnika«, federalista davali rezultate na duge staze, stvaranje navika borbenijeg nastupanja, s jasnijim zahtevima, anticipativno delujući na ponašanje pojedinaca i grupa u ustaničkoj situaciji 1941.

Ako bismo u Jugoslaviji do 1940. tražili forme koalicije u okvirima Narodnog fronta i njegovog programa kao u Francuskoj i Španiji, onda ih ne bismo našli. Peta zemaljska konferencija bila je nedvosmislena u zaključku da je ta politika »skrahirala«. Ali, opet u poređenju sa pomenutim zemljama, u Jugoslaviji je trijumfovala u predvečerje rata jedna druga narodnofrontovska politika, daleko trajnijeg zračenja, istorijski verifikovana kao strateški pravac budućnosti, oličena u uspesima izgradnje saveza osnovnih društvenih slojeva: seljaštva i radništva, humanističke inteligencije, čiji je konstituens bila KPJ, kojemu su se priklanjali i pojedinci i grupe iz redova vladajuće klase, razuvereni u njenu sposobnost obnove društva. »Demokratska levica« dra Ivana Ribara, Plečevića i Smiljanića bila je malobrojna i bez uticaja na politiku svoje stranke (Demokratske), a da ne govorimo klase, ali je ona ostala kao simbol početnih promena svesti koje nisu mimoilazile najnaprednije delove vladajuće klase.

II

Pa i u ustaničkim danima, i prvim godinama revolucionarnog rata, istoričari koji budu tražili organizacione oblike Narodnog fronta u vidu klasičnih saveza i koalicionih oblika nailaziće stvarno na »fata morgane«. Naravno da oni ne mogu da prenebregnu Osvobodilnu frontu, kao jedinstveni evropski fenomen do Dolomitske izjave, odnosno savetovanja u Pugledu. Isto tako njima nisu izmicala i pojave komiteta ili odbora

JNOF-a svuda po Jugoslaviji, na oslobođenoj ili poluoslobođenoj teritoriji. No u njima nisu »pronalažene« političke organizacije već organi vlasti ili jezgre iz kojih će ovi u narednom procesu da proizađu.

Inicijative da se stvaraju organizacije na principu saveza sa predstavnicima građanskih snaga antifašistički raspoloženim nisu izostajale ni 1941—42, kao što pokazuje sporazum generalnog sekretara KPJ J. B. Tita sa Dragoljubom Jovanovićem u junu 1941, koji je ovaj naknadno razvrgnuo, povlačeći se u zatišje da bi sačekao rasplet rata, video kojoj će interesnoj sferi pripasti Jugoslavija i pustio komuniste da se »izadutiraju«, kao i Titov pokušaj u leto 1941. da stvori »vladu« narodnooslobodilačkog pokreta koja bi imala obeležja organa u kome bi se nalazili i predstavnici HSS-a i ostalih stranaka čiji se predstavnici budu opredelili za narodnooslobodilačku borbu. Slične prirode je i inicijativa o stvaranju »vlade« saopštena britanskom majoru Terensu Atertonu u Foči u proleće 1942. Prilikom osnivanja AVNOJ-a došlo je do izražaja i isticano njegovo obeležje opštepitičkog i partijskog tela.

Sa stanovišta razmatrane teme mnogo su bitnije druge dve globalne činjenice.

Pre svega, da se duh politike savezništva iz predratne faze antifašističke borbe KPJ prenosi i na ustaničku fazu, da izvire iz strategije narodnooslobodilačke borbe kao najrevolucionarnije u jugoslovenskim uslovima i iz faktičkog ratnog saveza Velike Britanije i SSSR-a 1941. Narodnooslobodilačka borba mogla je da se vodi samo pod uslovima najširega patriotskog okupljanja, nezavisno od političkog uverenja, verskih osećanja i nacionalnih razlika. Ove premise su osnovne premise ideologije narodnooslobodilačkog pokreta, predstavljajući i obezbeđujući njegovu najširu osnovu. Samim tim su i organi nove vlasti i organi oružane sile tretirani kao »vanpartijski«.

Druga činjenica odnosi se na izgrađivanje — u okvirima pomenute ideološko-političke platforme narodnooslobodilačkog pokreta — organizacija omladine u jugoslovenskim zemljama 1941, koje će potkraj naredne godine prerasti u organizovani omladinski pokret Jugoslavije (USAOJ), a organizacije žena u Antifašistički front žena Jugoslavije (AFŽ). Mi na ove organizacije ne možemo da ne gledamo sem kao na sektorske elemente buduće organizacije Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta. One su zasnovane na istim programskim načelima da bi se kasnije ulile u JNOF kao njegov kolektivni član.

Savezi sa građanskim političarima u ratnoj situaciji nisu dolazili u obzir iz više razloga: oni su se povukli sa scene ili aktivirali u suparničkim frontovima (četničkim, ustaškim i ostalim), nalazili u emigraciji (šefovi stranaka: Grol, Trifunović, Gavrilović, Krek, i ostali) ili, poput Mačeka, zalagali za politiku »čekanja«, praktično umrtvljujući napore narodnooslobodilačkog pokreta da pokrene u borbu pristaše HSS-a na hrvatskom selu koji su pomno pazili na poruke svoga šefa. Izuzetak je činila Osvobodilna fronta, koja je u danima aprilskog sloma predstavljala najsvetliju epizodu u opštem haosu i defetizmu na slovenačkom tlu, kada je pretila opasnost fizičkog nestanka slovenačkog naroda. Diferencijacije u redovima HSS-a, promenom situacije na jugoslovenskom ratištu, dovešće na slobodnu teritoriju više pripadnika iz redova nižih i srednjih funkcionera stranke

koji će na jesen 1943 — sa saglasnošću KP Hrvatske — organizovati Izvršni odbor HSS-a na slobodnoj teritoriji, i on će u maju 1944. ući u novokostituisani JNOF Hrvatske. No i među ovim političarima koje je Maček tretirao kao samozvance, ali svestan da su mu oduzeli legitimitet predstavljanja, u svakom slučaju uskratili isključivu reprezentaciju pred bivšim članstvom HSS-a, bilo je razlika između onih koji su se izjašnjavali za lojalnu saradnju s narodnooslobodilačkim pokretom i drugih koji su se borili za podjelu vlasti s komunistima, poput Božidara Magovca.

Približavanjem završne faze rata, s jedne i međunarodnom afirmacijom narodnooslobodilačkog pokreta s druge strane, doći će do većeg priliva građanskih političara u redove Narodnooslobodilačkog fronta. Samim konstituisanjem narodnooslobodilačkog pokreta na nivo države stavljeno je na dnevni red odvajanje državnih od političkih funkcija, što se prvi put čulo na sednici Predsedništva AVNOJ-a i NKOJ-a u januaru 1944. Po nama su to i najvažniji razlozi koji su doveli do organizacionog stvaranja Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta po jugoslovenskim zemljama od maja do decembra 1944, dakle sukcesivno, prema sazrelosti uslova i zavisno od nacionalnih i regionalnih različitosti.

Vremenski gledano, stvaranje ovih frontova započelo je u vreme borbe nove Jugoslavije za svoje međunarodno priznanje, čije je vodstvo isticalo da se u Jugoslaviji neće uvesti »komunizam«, jer to i nije cilj narodnooslobodilačkog pokreta. Moglo bi se postaviti i pitanje: je li ovaj momenat uticao ili mogao uticati na formiranje JNOF-a? Kao činjenice ostaju, pored navedene, da je Viški sporazum iz juna 1944. implicitno predviđao rad građanskih stranaka (govorio o slobodama i demokratskom poretku), a Beogradski iz novembra 1944. sa aneksom i eksplicitno dozvoljavao slobodu stranačkog udruživanja. Nesumnjivo je da je političko rukovodstvo nove Jugoslavije vodilo računa o međunarodnim obzirima i »prethodnim uslovima«, podrazumevajući međutim da će u okvirima ovih sporazuma uspeti da brže i radikalnije diferencira građanske snage što uostalom i stoji u obaveštenju AVNOJ-a zemaljskim telima posle sastanka na Visu o karakteru vođenih razgovora.

Od ovog aspekta operativne politike mnogo su značajnije neke druge činjenice: da je Jedinstveni narodnooslobodilački front trajna orijentacija; da su građanski političari antifašističke vokacije od ranije pozivani u jedinstveni front protiv okupatora; da su Osvobodilna fronta i Izvršni odbor HSS-a formirani pre ovih događaja; da je suština politike Narodnog fronta bila i ostala borba za savezništvo sa fundamentalnim društvenim snagama a da je pozivanje na saradnju ovog ili onog uglednijeg građanskog političara nesumnjivo bilo značajno ali ipak u odnosu na glavni cilj marginalno.

III

Mogao bi se staviti prigovor da je sve to tačno ali za 1943—1944, ali ne i za kraj 1944. i 1945. godinu, dakle u vreme kada se održavao osnivački sastanak Narodnog fronta Jugoslavije (NFJ), jer su se tada u strukturi političkog života pojavile vrlo raznolike i šarolike snage, posebno u Srbiji

i Hrvatskoj. Dodali bismo da je KPJ, kao nesumnjivi organizator ovih zemaljskih organizacija JNOF-a, putem personalne i realne unije između Partije i JNOF-a (izražavanje svog programa preko programa JNOF-a — NFJ i činjenice da su sekretari ovih organizacija — pokreta bili sekretari nacionalnih, odnosno pokrajinskih partijskih rukovodstava), pridavala poseban značaj navikama i tradiciji višestranačkog političkog života u Srbiji i Hrvatskoj, posebno kada je reč o tzv. seljačkim strankama. Građanske stranke i grupe dale su i svoje predstavnike u revolucionarnu skupštinu — AVNOJ (HSS-HRSS, SDS, Demokratska stranka, Socijalistička stranka, Savez zemljoradnika, Narodna seljačka stranka, Jugoslovenska republikanska stranka) na osnovu modifikovane Krimске preporuke. Poznato je, takođe, da je do ove popune, usprkos postojanju Odbora za proširenje AVNOJ-a na čelu s Mošom Pijadom, obrazovanim posle Krimске konferencije, došlo tek posle Berlinske (Potsdamske) konferencije Staljina, Čerčila (Atlija) i Trumana jula — avgusta 1945, i to na osnovu predloga izrađenog u Ministarstvu za Konstituantu, kojemu je na čelu stajao Edvard Kardelj, od koje su građanske snage očekivale da podrži njihovo shvatanje sporazuma Tito—Šubašić u smislu podele vlasti.

Za bolje razumevanje stranačke konstelacije u NFJ mislimo da je bitno da su revolucionarne snage izgradile snažan unutrašnji poredak u prethodnom revolucionarnom razvitku. One su, samim tim, mogle dopustiti da se u njega građanske grupe privremeno »infiltriraju« i istovremeno parališu izrazitom narodnofrontovskom većinom. Tito je isticao da se iza ovog pokušaja održavanja ustavnog kontinuiteta i razblažavanja »komunističkih institucija« krio »trojanski konj«. KPJ je, takođe, polazila od toga da će se u okviru NFJ ove snage naći pod političkim nadzorom većine. Isto tako komunisti su predviđali da će se putem HSS-a dovršiti diferencijacija na hrvatskom selu protiv Mačeka. O generalnom sekretaru Narodne seljačke stranke (NSS) Dragoljubu Jovanoviću je na Osnivačkom kongresu KP Srbije, u maju 1945, govoreno kao o »dvoličnjaku« koji će morati da se iskaže i otkrije suštinu svojih demagoških nastupa (o seljaštvu kao pandanu radništvu i Narodnom frontu kao organskoj a ne mehaničkoj kolaboraciji). KPJ je, takođe, vodila računa da su se među pripadnicima ovih stranaka nalazili i neki progresivni građanski političari koji su godine proveli u opoziciji protiv monarhističkog uređenja, kao Jaša Prodanović, vođa Jugoslovenske republikanske stranke. Samostalna demokratska stranka bila je podeljena na frakcije, od kojih su se neke nalazile u NFJ sa Savom Kosanovićem, Hinkom Krizmanom i ostalima, a neke opet u opoziciji sa Dudom Boškovićem. Za KPJ je bilo jasno da nije reč o strankama u uobičajenom smislu već o njihovim ostacima, da su one razbijene, nehomogene, podeljene na »levicu« i »desnicu«, za NFJ i protiv njega, bez članstva koje se u toku rata opredeljivalo nezavisno od svojih vođa, zasićeno još u građanskom društvu njihovim obećanjima. Zato je rukovodstva ovih grupa Tito 1945. nazivao »generalima bez vojske«.

Glavnu opoziciju činila je grupa demokrata na čelu s Milanom Grolom, šefom Demokratske stranke, koji je kao potpredsednik Privremene vlade i poslanik Privremene narodne skupštine (PNS) istupao protiv makedonskoga nacionalnog individualiteta, govorio o nesuverenosti PNS, zbog ustanovljivanja zakonom dvaju domova buduće Konstituante (Skupštine naroda i Savezne skupštine), nedemokratskom zakonodavstvu, »proces-

jama Narodnog fronta«, jednostranom i lakomislenom isprisanju u privrednoj obnovi bez pomoći sa strane, tražio »pacifikaciju« »zbog nevoljnih ogrešenja«. Za razliku od Šubašića i Dragoljuba Jovanovića koji su se nalazili u NFJ, Grol je ostao van Narodnog fronta, jer po kazivanju Jovanovića nije ni znao što je to »front«. »Da su me zvali u Partiju«, govorio je, to je već nešto drugo, ali u Front nikako.

Protiv ove opozicije vodila se borba na otvorenoj političkoj sceni, koju su u Privremenoj narodnoj skupštini nosili Edvard Kardelj, Milovan Đilas i Moša Pijade, otkrivajući motivacije i suštinu podnošenih predloga, kritike procedure, zahteva za donošenje zakona o slobodi od straha, itsl. »Demokratska opozicija« (»vanfrontovska«) prilazila je svim pitanjima sa stanovišta deobe vlasti i uticaja, jer je tako interpretirala — u duhu Čerčilove politike i moskovskog dogovora Staljina i britanskog premijera iz oktobra 1944 — Sporazum Tito—Šubašić. Ona je istovremeno nastojala da se u skladu sa stranačkim pluralizmom legalizuje kao centar starih snaga protiv KPJ. Grol, koji je u PNS ocenjen kao Namac po poreklu, kao Francuz po kulturi i kao velikosrbin po političkim koncepcijama, nije ni imao za sobom veći broj pristalica, ali je mogao — potencijalno gledano — da računa na sve ostatke tek poraženih starih snaga, koje su htele da »vuku točak historije nazad«. No on je jednostavno oduvan sa scene posle Potsdamske konferencije i apstinencije na izborima za Ustavotvornu skupštinu.

Iz ovoga bismo izvukli dva važnija zaključka: da su stare snage i u ratu, i njihovi ostaci posle njega uvek upravljali pogled prema inostranstvu, nesamostalne da se same ponesu sa svojim suparnikom, revolucionarnim subjektom: Grol jednako kao Mihailović, a Maček jednako kao Pavelić, nezavisno od svih razlika koje su ih delile. Na drugoj strani, one nisu bile sposobne da izvuku nikakve pouke iz istorije, misleći na stari način i u ranijim kategorijama, kao da Jugoslavija nije doživela revoluciju i neviđenu politizaciju masa posle rata.

Usputno se moramo zadržati na nekoliko pitanja koja su od izvanrednog interesa za današnjeg savremenika a da ne i govorimo i za buduće istoričare.

Pojavljaju se dijamentralno suprotna stanovišta o značaju ove opozicije i njenoj potencijalnoj snazi. Jedni pisci su skloni, posmatrajući činjenice, da odriču ovim snagama veći značaj, nalazeći da su one bile ukleštene morem Narodnog fronta, jakom vojskom, OZNO-om ili »političkom policijom«, kako su je zvali neprijatelji raznih boja, »svemoćnom« KPJ, koja je posle reorganizacije u julu 1945. dirigovala celokupnim političkim životom zemlje, pre svega jakom podrškom masa koje su svoju perspektivu vezivale za dalji proces društvenih preobražaja, videći u njima skoro ostvarenje svojih vitalnih ciljeva. Na drugoj strani, Jugoslavija je imala učvršćen međunarodni položaj, prihvatanjem Povelje OUN aprila—juna 1945, u San Francisku, i savez sa SSSR-om, koji je nazivan »većnim«.

Ali, ovim globalnim činjenicama isprečavaju se i druge: rat, sa elementima građanskog rata i bratoubilačkih zatiranja, sa strahovitim destrukcijama, čiji se dah osećao, bio je tek završen, vojno poražene u ratu građanske snage nisu se mirile sa stvarnošću smatrajući da je poredak privremen (»od frtalj ure«), šireći psihozu razlaza saveznika, trećeg rata, šovinističkih obračuna i nacionalističkog revanša. Po zabitnim šumama kretale su se

bande razbijenih četnika, ustaša i ostalih kvislinga, jake po oficijelnim izvorima oko 11.000 ljudi, mada je ovaj broj bio mnogo veći, dok je u inostranstvu ostalo više od 100.000 Jugoslovena koji nisu pokazivali želju da se repatriiraju. Jednom rečju, kontrarevolucija u Jugoslaviji bila je masovna i brojno rasla sve do kraja 1943. Ističe se, takođe, da je armija četnika i ustaša (»vojska izdaje«) uspjela da izbegne iz zemlje i da je zapadni saveznici smestili u logore na militarizovanoj osnovi. Istaknuti građanski prvaci u emigraciji nastavili su razorni propagandni rat protiv DFJ, odnosno FNRJ. Nije zorega da se podseti kako je iz biračkih spiskova brisano 200.000 građana, a da je u »kutiju bez liste« palo oko 800.000 glasova. Ovim brojkama pridali bismo i tu činjenicu da je »ratoborni katolicizam« 1945. bojkotovao narodnu vlast i pojedinačni sveštenici davali podršku »križarima«, verski kamufliranim ustašama.

Iz svega ovoga mi ne bismo izvodili zaključak da su ove snage mogle da preokrenu situaciju u Jugoslaviji u datoj, dodajmo, međunarodnoj konstelaciji. Uostalom, na ovo pitanje je dala odgovor i sama istorija i bilo bi neistorično razmišljati kako bi se one ponašale u drugačijoj situaciji. Jugoslavija je nesumnjivo bila suočena sa zapadnim saveznicima u teškoj tršćanskoj krizi usamljena, a do izvesnog stepena i strahovala u vreme rada Potsdamske konferencije, ali je unutrašnji poredak bio učvršćen i monolitan, a kontrarevolucija vojnički poražena. Jugoslavija je u inostranstvu uživala veliki ugled. Njena vojska je bila četvrta po snazi u antifašističkoj koaliciji. Kontrarevolucionarni ostaci nisu mogli samostalno da se ispolje, kao što su i pokazali događaji, ukoliko ne bi bili pomognuti iz inostranstva, a nasrtaj na Jugoslaviju u ono vreme — bez obzira na nekoliko teških pritisaka — nije bio zamisliv bez izbijanja trećega svetskog rata. Posredno gledano, mislimo da je to bio i način rezonovanja vođa nove Jugoslavije koji nisu bili spremni da precenjaju ove snage, govoreći o njima čak i kao o beznačajnim na početku 1946. Ali ostaje druga, manje vidljiva a uticajna, činjenica: da je potencijalna snaga kontrarevolucije podsećala na potrebu »budnosti«, zahtevala diktaturu radnih masa nad svim prikrivenim i otvorenim neprijateljima, permanentni politički pritisak Narodnog fronta.

IV

S tim u vezi dolazimo i na ovo pitanje: kakvo je shvatanje organizacije političkog života i shvatanje demokratije KPJ?

Ona je odbacivala višestranački sistem na osnovu istorijskog iskustva u Kraljevini Jugoslaviji, kao i u toku rata i revolucije, a na drugoj strani, polazeći od svoje političke suprematije u političkom sistemu, srasle sa aparatom vlasti i masovnim antifašističkim organizacijama, kao kolektivnim delovima NFJ, koje je obrazovala u ratu, uključujući i Jedinствене sindikate radnika i nameštenika Jugoslavije januara 1945, istupala za politički monolitizam. Masovne antifašističke organizacije bile su kičma NFJ i preko njih je KPJ prenosila svoju volju i uticaj na radničke mase, žene i omladinu. Kolektivno članstvo obavezivalo je članove ovih organizacija da se pojedinačno učlanjuju, i rade u NFJ. Građanske snage napadale su

ovakvu formaciju koja je imala oznake pokreta (socijalnog i političkog) ali i oznake organizacije (način prijema, obaveze, članarinu), s jako naglašenim agitaciono-političkim funkcijama, kao jednopartijsku diktaturu komunističara. Narodni front za njih bio je »inkarnacija« diktature jedne partije. KPJ, svakako, nije dozvoljavala da se političke snage »drobe« i »cepčaju«, protivstavljajući građanskom pluralizmu stranaka Narodni front pod svojim rukovodstvom, nezavisno od činjenice što formalno u njemu nije bila i registrovana po Zakonu o zborovima i udruženjima, pa ni konstitucionalno izražena 1946. Živa svest o strahovitom ratnom kovitlacu, krizne situacije u odnosima sa zapadnim saveznicima 1945—46, političko istupanje opozicije 1945, sukobi s rimokatoličkom crkvom uticali su na KPJ da ne dozvoljava rekonstituisanje čak i onih partija koje su lojalno sa njom saradivale u Narodnom frontu.

Narodni front neki pisci smatraju kao »korektiv« jednopartijske demokratije u DFJ, odnosno FNRJ. Ova opštenarodna organizacija predstavljala je i političku osnovu nove države. Od NF zahtevalo se da drži pod kontrolom narodnu vlast i istovremeno je na organizaciju gledano kao na jedinstvenu političku osnovu društveno-ekonomskih odnosa u stvaranju.

Politička fizionomija ove organizacije sve je više bledele i nestajala sa administrativnom intervencijom, izazivajući porast članstva, ali i njegovu stagnaciju kao političke organizacije. Početak rehabilitacije NF-a javiče se tek posle Trećeg kongresa NFJ, u aprilu 1949, na osnovu ispitivanja suštine socijalističke demokratije, revalorizacije lokalne samouprave, decentralizacije vlasti i uvođenja radničkih saveta.

V

Osnivački kongres je u Statutu NFJ definisao NFJ kao »opštenarodni anti-fašistički demokratski pokret naroda Jugoslavije« (čl. 1 Statuta). Narodni front Jugoslavije označen je za osnovnu političku snagu u izgradnji DFJ. Širina NFJ se obezbeđivala čl. 2. Statuta u kome je stajalo da član NFJ može biti svaki »čestiti i slobodoljubivi građanin«, koji uživa građanska i biračka prava u DFJ, usvaja i radi na ostvarenju načela sadržanih u Programu i Statutu NFJ. Svaki član Narodnog fronta morao je da radi kao član nekoga od odbora Narodnog fronta.

Po načinu porekla, sastavu i opštim zadacima NFJ je imao odlike političkog, ideološkog i socijalnog pokreta Jugoslavije u kome su se osnovne mase seljaštva, radništva i inteligencije zalagale za »učvršćivanje demokratskih tekovina narodnooslobodilačke borbe i za izgradnju nove Demokratske Federativne Jugoslavije«. Ovaj pokret u najširem značenju imao je i obeležja specifične političke organizacije koja se formirala na principu dobrovoljnosti. Članovi NFJ morali su da prihvate osnovna akta: Program i Statut; svaki član morao je da bude član nekoga odbora NFJ; članovi su uplaćivali prilog prema materijalnim mogućnostima. Samim tim što su pripadnici NFJ morali da rade u mesnim organizacijama obezbeđivala se i kohezija organizacije. Ova organizacija je bila izgrađena na principima federalizma kao i organizacija vlasti u DFJ, odnosno FNRJ. Kongres su sačinjavali delegati NFJ svih federalnih jedinica. Za Savezni

odbor svaki zemaljski odbor predlagao je Kongresu isti broj članova, čime se isključivalo nadglasavanje. Najviši organ NF-a federalnih jedinica bio je zemaljski kongres.

Narodni front Jugoslavije imao je koaliciono obeležje u vrhu organizacije formalno gledano, jer je Statut dozvoljavao postojanje stranaka i grupa u NFJ. Čl. 3 Statuta predviđao je da u NFJ mogu da postoje organizovane i političke grupe i stranke sa svojim organizacijama, ako su prihvatale Program i Statut NFJ i njihovi članovi ujedno bili i članovi odbora Narodnog fronta. Po čl. 14 grupe i stranke koje su bile učlanjene u Narodni front zadržavale su i ubuduće »individualnost« u Narodnom frontu. To je ukazivalo na koalicionu strukturu NFJ, jer su u NFJ neko vreme postojale stranke i grupe (sve do 1948), preko svojih predstavnika zastupljene u odgovarajućim telima i komisijama organizacije, donosile svoje proglose, održavale sednice rukovodstva, izdavale svoje listove (HSS, odnosno HRSS od juna 1945. *Slobodni dom*, Jugoslovenska republikanska stranka *Republiku*, Demokratska stranka u jesen 1945. *Demokratiju*). No članovi ovih stranaka morali su da rade u mesnim odborima NFJ koji nisu bili sastavljeni po stranačkom merilu. Ove stranke nisu bile organizaciono konstituisane; njihovo članstvo se odlilo u NFJ bez saglasnosti rukovodstva; one nisu imale uticaja u aparatu vlasti, vojsci, OZN-i, izdavačkoj delatnosti, sudstvu, štampi, spoljnoj i unutrašnjoj politici. Stranačka i grupna šarolikost NFJ posle oslobođenja, izazvana međunarodnim obzirima nove Jugoslavije i unutrašnjim procesima celishodnosti širine NFJ, nije dovela u nijednoj fazi u pitanje njegovu jedinstvenost i organizacionu čvrstinu, kao što su to najbolje pokazali izbori za Ustavotvornu skupštinu, 11. novembra 1945.

Mada je na Drugom zasedanju AVNOJ-a preovlađivao republikanski duh, u Jajcu nije bila proglašena republika kao oblik vladavine suprotan monarhiji. Štaviše, rešenja ustavotvoraca su bila oprezna u formulacijama o monarhiji koja nije ukinuta sve do 29. novembra 1945. već samo suspendovana. U strukturi Jugoslavije našlo se na bazi sporazuma Tito-Šubašić, a u borbi za međunarodno priznanje i u težnji Britanaca da očuvaju ustavni kontinuitet, jedno tipično monarhističko telo na koje je monarh uglavnom preneo svoja ustavna ovlašćenja u oblasti međunarodnog predstavljanja, kako bi se Jugoslavija u spoljnim odnosima izražavala na svoj stari način. U sistemu vlasti glavni organi su bili AVNOJ i Privremena vlada DFJ, dok je ova ustanova imala uglavnom dekorativni značaj. Za snage narodnooslobodilačkog pokreta, kao republikanske, monarhija je bila anahronizam modernog vremena. Njena se suština nije mirila sa suverenitetom naroda izraženim u narodnooslobodilačkim odborima. Dinastija je bila srpska i kao takva nije odgovarala, posebno zbog lošeg iskustva između dva rata, ostalim narodima Jugoslavije. Ona se u toku rata i identifikovala sa kolaboracijom i velikosrpskom politikom Mihailovića. Čak i za Britance kralj nije više bio objedinjavajući faktor Jugoslavije, kako su oni neko vreme zamišljali. Na čelu države nalazio se, ceneći po britanskim izvorima, čovek nedorastao istorijskim iskušenjima koja su snašla njegov narod, impulsivan i neotporan na pritisak svoje okoline, nesposoban da se odupre jačem karakteru. Novousvojeni Program NFJ je počivao na republikanskom obliku vladavine. U tački 11. Programa stajalo je izričito kako su bratstvo i jedinstvo naroda, federativno uređenje države i istinska demo-

kratija neizmirljivi sa monarhističkim oblikom vladavine i kako će se Narodni front boriti da narod na izborima za Ustavotvornu skupštinu dade svoj glas za republikanski oblik vladavine. Uzimajući reč na Osnivačkom kongresu, maršal Tito je monarhiju označio kao nespojivu sa federacijom. Prema Titu, monarhiju nisu bili spremni da prihvate Makedonci, Slovenci, Hrvati, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i velika većina naroda Srbije. Monarhija je bila inkompatibilna sa »narodnom demokratijom«. Titovo istupanje na Kongresu NFJ izazvalo je Petra II Karadorđevića da opozove Namesništvo, smatrajući da je takvim stavom prekršen Sporazum Tito—Šubašić, mada se on nije mogao jednostrano raskinuti, dok na drugoj strani sporazum nije ni obavezivao Narodni front Jugoslavije, kao opštenarodni pokret i političku organizaciju.

Program NFJ sadržavao je temeljna načela odlučna za tu fazu jugoslovenske revolucije. KPJ je izražavala svoj program kroz program Narodnog fronta Jugoslavije. Program je polazio od nove narodne vlasti i Jugoslovenske armije kao ustanova izraslih u ratu. U prvom delu Programa govorilo se o »Državnoj celini i nezavisnosti Jugoslavije«, »Bratstvu i jedinstvu naših naroda«, bez obzira na rasu i veru, živeli kao celina ili kao manjina u granicama DFJ. Izričito je navedeno da će se Narodni front boriti protiv svakog pokušaja da se oživi ma koji šovinizam, hegemonističke ili separatističke težnje, da se raspiruje nacionalna, verska ili rasna mržnja. Narodni front se izjašnjavao za dalje razvijanje ravnopravnosti naroda Jugoslavije, za »jugoslovensko bratstvo i balkansku solidarnost«, »za slovensku solidarnost i saradnju, mir među narodima«. Narodni front je manifestovao spremnost da razvija prijateljstvo sa svim »slobodoljubivim narodima«, pre svega sa zapadnim saveznicima, kako bi se obezbedio mir, uništile fašističke i antidemokratske klice i ostvarila međusobna privredna i kulturna saradnja. Zalažući se za mir, NFJ je bio spreman da potpomaže svako učešće Jugoslavije u organizaciji Ujedinjenih nacija i u svima međunarodnim akcijama i organizacijama za mir.

Novousvojeni Program počivao je na odbrani narodne vlasti, kao »temeljne tekovine narodnooslobodilačke borbe«.

Program je formulisao više neposrednih zadataka: obnovu zemlje, izgradnju privrede na planskoj osnovi, jačanje državnog sektora privrede, razvijanje zadrugarstva, podržavanje privatne inicijative u sklopu opšteg privrednog plana; borbu za socijalno obezbeđenje (pravo na rad, na odmor, na lečenje, itd.), za pružanje zdravstvene pomoći narodu, besplatno školovanje, uklanjanje nepismenosti, učešće žena u svim oblastima političkog i društvenog života, pomoć omladini. Narodni front se izjašnjavao za bolji život seljaka i hitno ostvarenje agrarne reforme prema načelu: »Zemlja onima koji je obrađuju«, za razvijanje seljačkog zadrugarstva, za rešenje pitanja dugova. Narodni front se obavezivao da uloži sve sile da razvije udarništvo, profesionalnu savesnost i radnu disciplinu.

VI

Specifičnost NFJ na Drugom kongresu NFJ, u septembru 1947, Tito je video u tome što on nije predstavljao neko privremeno objedinjenje s građanskim partijama. Mnogobrojne i heterogene partije bile bi — prema

Titu — u Jugoslaviji najveća smetnja za brzi i trajni razvitak Jugoslavije. Njih u Jugoslaviji nije isključivala samo nova politička struktura već i novi društveno-ekonomski odnosi. Prisustvo rukovodstva građanskih grupa i stranaka u savremenom NFJ nije slabilo jedinstvo Narodnog fronta sve dotle dok su vodstva tih partija sprovodila Program Narodnog fronta i bila saglasna sa tadašnjom političkom i ekonomskom koncepcijom razvitka.

Komunistička partija je bila inicijator i organizator Narodnog fronta i ona nije imala neki drugi program van Narodnog fronta. Program NFJ bio je i program KPJ. Partija se razlikovala od NF samo po tome što je KPJ kao »avangarda radničke klase« dobila ulogu »predvodnika svih naprednih demokratskih snaga«. Posle stvaranja nove države, »Kompartija« kao sastavni deo Narodnog fronta, postaje »predvodnik« u celokupnom društvenom razvitku.

U napadima Staljina i Informbiroa na KPJ 1948. nije bio pošteđen ni Narodni front. KPJ se, prema »kritičarima« bila »rastvorila« u Narodnom frontu, toj »bespartijnoj masi svih klasa i slojeva« i svih mogućih »buržoaskih« partija. Jugosloveni su optuživani zbog izražavanja Partije kroz Program Narodnog fronta. Iz toga se izvodio zaključak da su jugoslovenski komunisti »menjševički likvidatori«, koji su revidirali boljševičko shvatanje Partije, dovodeći je u opasnost da bude »likvidirana« kao »klasna partija radničke klase«. Prema mišljenju jugoslovenskih komunista na Petom kongresu KPJ, tim napadom išlo se na izolaciju Partije i odvajanje »frontovske mase« od Partije. Za »dokaz« svoje teze Staljin, i kasnije Informbiro iskrivljavali su mesto iz govora J. B. Tita na Drugom kongresu NFJ u Beogradu, u septembru 1947, izostavljanjem »predvodničke uloge« Partije u Narodnom frontu. Jugoslovenski komunisti na Petom kongresu uopšte nisu ni osporavali da postoji izvesno stapanje članova Narodnog fronta sa Partijom. Isticalo se da je bilo mnogo članova Narodnog fronta koji su radili kao najbolji komunisti, iako nisu bili članovi KPJ, što je uostalom bila i jedna od najvažnijih odlika Narodnog fronta Jugoslavije. Jugoslovenska »avangarda« je time potvrđivala Lenjinove misli da se disciplina »avangarde« održava njenom »svesnošću«, njenom odanošću revoluciji, njenom istrajnošću, samopregorom, heroizmom, a na drugoj strani njenom veštinom da se poveže, zbliži, do izvesnog stepena stopi s najširim masom trudbenika i pravilnošću njenoga političkog rukovođenja.

U vreme napada Informbiroa na NFJ, praktično na KPJ, ona je imala najveći kapacitet sile u svojoj istoriji, izražavajući ga preko državnih organa i masovnih organizacija. Staljin i Informbiro nisu poštovali »nacionalne specifičnosti i nijanse«, koje su neko vreme sami podsticali kao rezultat svoje pragmatističke politike, a na drugoj strani nisu — *okovani* dogmatizmom — razumevali suštinu politike NFJ, mada su, osećajući snagu NFJ, nastojali 1948. da odvoje mase od Partije.